

DOHERTY, William, J.: Kdo koho vychovává?

Praha : Návrat domů, 2006, 1. vydání, 133 s. ISBN 80-7255-138-8

Kniha profesora sociálních věd, manželského a rodinného terapeuta Williama J. Dohertyho „Kdo koho vychovává?“ zapadá do řady prací amerických křesťansky orientovaných autorů, kteří volají po návratu k tradičním a osvědčeným hodnotám, stylům a metodám výchovy. Z tohoto hlediska má Dohertyho přístup k výchově dětí např. blízko k jinému americkému autorovi Jamesi Dobsonovi, jehož práce „Láska a kázeň ve výchově dětí“ (1997) nebo „Výchova chlapců“ (2003) byly přeloženy do češtiny.

Doherty, podobně jako Dobson, varuje před americkým „měkkým“ chápáním kázně, v jehož pozadí stojí radikální rovnostářský étos, který přijímá generace narozená v padesátých (jak uvádí Dobson), resp. po šedesátých letech (jak tvrdí Doherty) minulého století. Oba autoři kritizují pojetí výchovy, kdy se dospělí (rodiče, popř. učitelé) stylizují do role přátel, starších sourozenců, spojenců, partnerů a pomocníků („služebníků“) dětí. Svůj úkol chápou jako bezmezný respektování potřeb dětí, zvyšování jejich sebeúcty a pocitu důležitosti. Oba autoři se shodně táží, jestli dnešní děti potřebují pro svůj zdravý růst právě toto.

Doherty v úvodu své publikace sděluje čtenářům, proč se rozhodl napsat tuto knihu. Důvodem je, že si američtí rodiče čím dál tím méně věří ve výchově dětí. Podle autora se dnešní generace rodičů rozhodla neopakovat chyby svých rodičů, kteří očekávali bezpodmínečnou poslušnost (zde je nutno poznamenat, že Dohertyho kniha, jejíž překlad do češtiny zde recenzujeme, vyšla v originále v roce 2000). Odmítla či odvrhla překonané modely autority, aby měla nakonec problémy s uplatňováním jakékoli autority. Rodiče se obávají, že se jim nepovede skloubit uplatňování autority s citlivostí. Autor v této souvislosti hovoří o nejistém rodičovství.

Důsledkem je, že si děti nejistých rodičů snaží vytvořit svůj vlastní svět, ve kterém jejich rodiče nehrají příliš významnou roli. „Příliš rychle dospívají, příliš se věnují konzumnímu způsobu života a příliš jim jde o uznání vrstevníků“ (s. 5). Takové děti se „stávají středem svého vlastního nejistého vesmíru“ (tamtéž).

Autor je přesvědčen, že můžeme vrátit rodičům sebedůvěru, aniž bychom se museli vracet zpět k autoritativní výchově. Ve vztahu k autoritativní výchově je nutno poznamenat, že autor má v tomto případě na mysli výchovu, kterou bychom spíše označili jako autoritářskou či autokratickou, tj. velice přísnou, necitlivou, až despotickou. Pokud totiž budeme chápat pojem „autorita“ kladně, potom není důvod, aby od něho odvozené přídavné jméno „autoritativní“ znamenalo něco vysloveně negativního. Proto někteří autoři (Maccobyová,

Martin) rozlišují mezi autoritativním a autoritářským (autokratickým, diktátorským) stylem výchovy, resp. stylem péče o děti.

Podle Dohertyho existuje střední cesta mezi diktátorským a necitlivým přístupem k dětem na straně jedné a přemlouváním („doprošíváním se“) dětí a diskutováním s nimi (často o každé maličkosti) na straně druhé. Autor tvrdí, že je nutné rozlišovat mezi rolí, kterou hrajeme coby sebevědomá autorita (která stanoví, co se od dětí očekává – např. psaní úkolů) a svojí rolí vzoru a rádce (která se týká vnitřního světa dítěte, tj. jeho názorů, pocitů a hodnot).

Publikace sestává z úvodu a dvanácti kapitol. V první kapitole autor objasňuje, proč je dnes rodičovství těžší než dříve. Konstatuje, že jsme v současné době zasaženi epidemií nejistého rodičovství, kdy se rodiče bojí uplatnit svou autoritu, stanovit jasná pravidla chování a kontrolovat jejich dodržování.

I když se publikace týká amerického prostředí, řada autorových poznatků a postřehů platí např. i pro evropské prostředí. Hned v úvodu Doherty provokativně konstatuje, že se dnes mnozí rodiče bojí nejen o své děti, ale i svých dětí. Z hlediska teorie výchovy, ale i obecné a sociální pedagogiky, je důležité autorovo tvrzení, že se dnes jako rodiče snažíme horlivě naplnit potřeby svých dětí, často však nedokážeme odlišit jejich potřeby od jejich přání.

Příčiny nejistého rodičovství, které dětem příliš povoluje, spatřuje Doherty jednak v tzv. dětské konzumní kultuře, jednak v tzv. rodičovské terapeutické kultuře. V rámci **dětské konzumní kultury** jsou děti považovány za spotřebitele rodičovských služeb. Dochází tak k nevyváženému stavu, kdy chybí druhá strana pedagogické mince, tj. děti, které plní své povinnosti ve vztahu k rodině a společnosti. Tento autorův postřeh – převedeno na školu a učitele – až nápadně připomíná pojmání žáka jako klienta, zákazníka, který má vždy pravdu a kterému jako dodavatelé služeb musíme vždy vyhovět.

Pokud jde o **rodičovskou terapeutickou kulturu**, autor se tímto souslovím snaží upozornit na situaci, kdy se rodič stává dětským terapeutem, tj. nahlíží na dítě jako na osobu vyžadující zvláštní péči, kterou může poskytnout pouze profesionál, popř. vyškolený rodič. Ve vztahu k nevhodnému, resp. neukáznému chování dětí je podstatné, že se od terapeuta očekává, že se bude neustále věnovat svému „klientovi“. To mj. znamená, že musí umět klienta přijímat se vším všudy a také mu nesmí nic nařizovat, ba dokonce ho ani kritizovat.

V souvislosti s dětskou konzumní kulturou a rodičovskou terapeutickou kulturou se Doherty táže, jak vlastně v tomto dnešním prostředí vypadá „správný rodič“. Zároveň poukazuje na začarovaný kruh současného váhavého a nejistého rodičovství, když konstatuje: „Konzumní kultura naučí vaše dítě, jak se chovat jako panovačný spratek, a terapeutická kultura vám zabráni být natolik asertivní, abyste uplatnili svou rodičovskou odpovědnost“ (s. 22). Řešení spatřuje ve vytvoření rovnovážného vztahu („bezešvé sítě“) mezi

zvláštními potřebami dětí jakožto jednotlivců na straně jedné a jejich povinnostmi ve vztahu k rodině a společnosti na straně druhé.

V rámci druhé kapitoly nazvané „Sebevědomé rodičovství v nejistém světě“ umísťuje Doherty počátky fenoménu nejistého rodičovství do druhé poloviny šedesátých let minulého století, kdy tehdejší děti a dospívající mládež (dnešní rodiče) nasávali atmosféru individualistického soustředění na vlastní „Já“ spojenou s programovou skepsí vůči jakékoli autoritě (jedno, zda vládní, profesní či rodičovské). Bylo to období, kdy společenská konformita byla považována za něco špatného, kdy řeči o hodnotách (včetně těch nadčasových a univerzálních) byly často považovány za projev pokrytectví. Za klíč k šťastnému životu se pokládalo vysoké sebevědomí a bezbřehé respektování potřeb každého jedince. Hlavní úkol rodičů spočíval v tom, aby pomohli dítěti naplnit jeho jedinečný potenciál, nikoli v tom, aby mu pomohli se „zařadit“ (začlenit) do společnosti. Díky tomuto uvolnění výchovy vyrostla řada panovačných a sebestředných dětí, které respektovaly jen samy sebe a neohlížely se na potřeby ostatních. Došlo tak k paradoxnímu jevu, kdy se takto (ne)vedené a (ne)vychovávané děti neměly nakonec ani o koho opřít, ani se nemohly vůči někomu vymezit. Absence autority si vybrala svoji daň. Aby z dětí mohli vyrůst skutečné osobnosti, jedinci se zdravým sebevědomím a prosociálně jednající bytostí, potřebují být zpočátku vedeny a vychovávány, potřebují vzory, které jim ukáží (nabídnou) cestu a které jim poskytnou ochranu a jistotu. To se přirozeně neobejde bez určitých sporů a konfliktů, bez hádek a vzdoru, ale umožní to dětem začlenit se do společnosti a dosáhnout stavu, kdy se jedinec stává prospěšným nejen ve vztahu k sobě, ale i ke společnosti.

Nejde o to dítě „zlomit“, navléci mu kazajku, nadiktovat mu, co si má přát či dokonce myslet. Jde mj. o to, aby si dítě uvědomilo, že není na světě samo, že je členem společenství, ve kterém platí určitá základní pravidla. Jedním z klíčových úkolů rodičů, učitelů a dalších vychovatelů je přivést dítě k tomu, aby se dokázalo přizpůsobit i potřebám druhých. Nejistý, zmatený a bojácný rodič není rozhodně tím, kdo by byl schopen tento úkol naplnit. Není tou potřebnou autoritou, která nastavuje základní rámec, staví meze, poskytuje ochranu, dává radu, ukazuje cestu, nabízí různé alternativy, aby postupně (kdy jedinec dospívá v integrovanou osobnost) ustupovala do pozadí. Doherty výstižně píše: „Je lepší mít něco hmatatelného, vůči čemu se můžeme třeba i bouřit, než se vzpírat proti mlze. Rodičovská nejistota děti děsí; dětem pak totiž chybí záchranný bod, který mohou přijmout, proti kterému mohou protestovat a za kterým pak mohou případně dále putovat. Když se rodiče bojí vydat jasný signál, ponechávají děti napospas jedovatému prostředí konzumní kultury a tlaku vrstevníků“ (s. 27).

Třetí kapitola popisuje projevy neúcty dětí v rámci různých věkových období. Autor nabízí rodičům způsoby, jak vést děti k uctivosti. Zdůrazňuje přitom, že sami rodiče musí projevovat úctu vůči svým dětem. Tvrdí, že pokud jako rodiče na neúctu zareagujeme neúctou, „nemůžeme neprohrát“ (s. 37).

Čtvrtá kapitola nesoucí název „Vyžadujte účast na rodinném životě“ se věnuje problematice rodinných rituálů a jejich důležitosti. S odvoláním na výzkumy S. Wolina a L. Bennerové Doherty konstatuje, že rituály podporují rodinný život čtverým způsobem: 1) přinášejí do rodiny prvek předvídatelnosti, dávají jí smysl pro řád a pravidelnost, 2) zajišťují spojení a pocit emocionálního přílnutí, 3) formují identitu a poskytují vědomí, že patříme ke konkrétní, jedinečné rodině, 4) potvrzují hodnoty, tj. představují způsob, pomocí kterého lze prakticky ukázat, co je pro rodinu důležité.

Pátá kapitola vysvětluje, proč se jako rodiče musíme někdy rozzlobit. Autor zde reaguje na dva dodnes zakořeněné předsudky některých rodičů. Za prvé, právo hněvu mají pouze děti. Za druhé, rodič, který se rozzlobí na své dítě, selhává (stává se z něho špatný rodič). Podle Dohertyho představuje hněv normální lidský cit, který vysílá následující signál: „Něco se musí změnit, a to okamžitě!“ Autor se např. ptá, co nám radí odborníci, když se jako rodiče octneme v situaci, kdy nás dítě (přestože se např. díky svému chování vystavuje situaci, která ohrožuje jeho zdraví) neposlouchá, kdy ignoruje naše prosby a rozkazy. V této souvislosti porovnává přístupy T. Gordona a H. Ginotta.

Další kapitoly mj. popisují, jak se mohou rodiče aktivně podílet na životě sousedské komunity a angažovat se ve vzdělávacím systému, jak může člověk řešit problémy dětí, pokud je osamoceným rodičem, jak lze řešit problémy, vychovává-li člověk adoptované děti, jak se vypořádat s médii a konzumním způsobem života či jak mohou rodiče i děti čelit tlaku vrstevníků.

Dohertyho publikace je psána srozumitelným jazykem. Obsahuje řadu příkladů, které jsou podávány čtivou formou. Přestože je publikace určena primárně rodičům, zaslouží si pozornost také ze strany učitelů a dalších vychovatelů. Ačkoli se Dohertyho kniha týká amerického prostředí, obsahuje řadu cenných informací, postřehů, obecných rad a konkrétních doporučení, které mohou obohatit čtenáře pocházející z jiných zemí a kontinentů. Domnívám se, že jedno ze základních poselství Dohertyho knihy je obsaženo v samotném jejím závěru: „Naše snaha vychovat dobré občany závisí především na tom, jakými občany jsme my sami, a pak také na tom, zda máme odvahu klást na sebe i na své děti vysoké požadavky.“

Čtenář přiklánějící se k alternativním výchovným přístupům a metodám může mít proti Dohertyho vývodům řadu námitek. Domnívám se, že tyto případné námítky by se však více než samotné podstaty výchovy a ideje sociálního začlenění týkaly polemizování s významem některých pojmů, kterými autor operuje. Příkladem může být pojem „autorita“, který lze vykládat

a interpretovat různým způsobem. Pokud budeme chtít Dohertyho za jeho názory na výchovu a přístupy k dětem kritizovat, potom můžeme např. vykládat autoritu, na kterou autor často odkazuje, jako pojem vyjadřující nadvládu, dominanci či despotickou moc. V případě, že budeme chtít „obhájit“ autoritu a její důležitost, potom vyjdeme z toho, že autorita představuje pozitivní vzory chování, znamená záruku bezpečí a jistoty, poskytuje radu či nabízí pomoc. Je škoda, že Dohertyho jinak jasný a srozumitelný výklad místy provází určitá terminologická rozvolněnost, která např. v rámci některých pasáží nabízí dvojí výklad pojmu autorita, resp. sousloví autoritativní výchova.

Stanislav Bendl
Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy, Praha